

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2025

CORRECTIONAL AND SPEECH THERAPY METHODS FOR ELIMINATING SPEECH SOUND PRONUNCIATION DEFICIENCIES IN CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION

Suvanqulova Shaxnoza Karimqulovna

Head of the Department of Special Pedagogy, JDPI, Teacher

Annotation: This article is based on scientific approaches to corrective-speech therapy methods of speech therapy for children with intellectual disabilities, enriching the motivation of speech activity and improving the effectiveness of work on speech development in children with intellectual disabilities.

Keyword: correctional-speech therapy work to overcome speech pronunciation deficiency, speech development processes, correction, communication, psychological study, education, emotional communication, articulatory apparatus and phonemic hearing, analysis and synthesis

Аннотация: Ushbu maqola aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun nutq terapiyasining korrekativ-logopedik usullariga ilmiy yondashuvlarga asoslanadi, nutq faoliyati motivatsiyasini boyitadi va aqli zaif bolalarda nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlarning samaradorligini oshiradi.

Tayanch soʻzlar va iboralar: Nutqni talaffuz etishda nuqsonlarni bartaraf etish, nutqni rivojlantirish jarayonlari, tuzatish, muloqot, psixologik o'rganish, ta'lim, hissiy aloqa, artikulyar apparatlar va fonemik eshitish, tahlil va sintez.

Аннотация: В основу статьи положены научные подходы к коррекционно-логопедическим методам логопедической работы с детьми с интеллектуальной недостаточностью, обогащающие мотивацию речевой деятельности и повышающие эффективность работы по развитию речи у детей с интеллектуальной недостаточностью.

Ключевые слова: коррекционно-логопедическая работа по преодолению нарушений фонетического произношения речи, процессы развития речи, коррекция, общение, психологическое исследование, воспитание, эмоциональное общение, артикуляционный аппарат и фонематический слух, анализ и синтез.

Yordamchi maktabda logopedik ish bilan savodga o'rgatish o'rtasida o'zaro uzviy aloqa amalga oshiriladi. Tovushni to'g'ri talaffuz qilish ustidagi ish bolani shu tovush ifodalagan harfni o'zlashtirishga tayyorlaydi. Boshqa tomondan harfni o'rganish esa tovushni nutqqa mustahkamlash uchun grafik tayanch bo'lib xizmat qiladi. Bola harfni o'rganishdan avval, tovushni to'g'ri talaffuz qila bilishini, uni nutqda ajrata olishi kerak.

Aqli zaif o'quvchilarda talaffuz buzilishlarini to'g'rilash davrida ulardagi psixik jarayon kechishining o'ziga xos tomonlarini hisobga olish zarur (tempning sekinlashishi, diqqat – e'tiborni bir joyga yig'a olmaslik va boshqalar).

Yordamchi maktablarda talaffuzidagi nuqsonlarni bartaraf etish yuzasidan olib boriladigan logopedik ishlarning o'ziga xos tomonlaridan yana biri ishni yakka tartiblashtirish hisoblanadi. O'ziga xoslik rejalashtirishda ham o'z aksini topadi. Normal bola uchun qiyinchilik tug'dirmaydigan har qanday masala, yordamchi maktablarda iloji boricha oddiylashtirilishi lozim¹.

Logoped o'ziga xoslikni talaffuzdagi kamchiliklarni to'g'rilashdagi ishning har bir bosqichida hisobga olishi darkor.

Yordamchi maktablarda talaffuz buzilishlarini bartaraf etishning dastlabki bosqichi uzoq davom etadi va sifat jihatdan boshqa mazmun kasb etishi bilan harakterlanadi. Umumiy treyshn motorikani rivojlantirish, eshitish va xotirani mustahkamlash ustida ishlar olib boriladi.

¹ J.Husanova "To'g'ri gapiraylik" T.: 2005y 125-136 bet.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2025

Nutqiy nafas olish, uzoq nafas chiqarib turishni shakllantirish zarur. Bular o'yin ko'rinishidagi mashqlarda o'tkaziladi. Uzoq vaqt nafas chiqarishga ovoz tembri, balandligi, kuchini rivojlantirish maqsadida ovoz mashqlarini kiritish lozim. Keyinchalik oddiy artikulyator mashqlar kiritiladi. Aqli zaif bolalarda tovushni aniq talaffuzini hosil qilishdan oldin nutq organlarini motorikasiga oid lab, til, tanglay, yumshoq tanglay mashqlarini o'rgatish va mashg'ulotlarda takrorlab borish lozim.

Albatta bu o'tkaziladigan nutq organlarining motorikasining mashqlari nutq organlaridagi sust harakatlatni korreksiyalashga yordam beradi.

Aqli zaif bolalarda tovushni yo'lga qo'yish aralash usullarda amalga oshiriladi. Yordamchi maktablarda nutq tovushlarini avtomatlashtirish uzoq davom etadigan bosqich hisoblanadi. Bu bosqichda so'zdagi tovushni ajratib ko'rsatish, boshqa tovushlarga nisbatan uning o'rnini belgilash, tovush analizi va sintezining murakkab shakllari ustida ish olib boriladi.

Aqli zaif bolalar so'zidagi tovush o'rnini yaxshi belgilab olmaydilar, shuning uchun o'z vaqtida artekulyator a'zolarini tovushni talaffuz qilishga tayyorlay olmaydilar. Ayniqsa, bu hol tovush so'z o'rtasida yoki oxirida kelganda yaqqol seziladi.

Tovushlarni avtomatlashtirish jarayonida nutqning ahangini rivojlantirish ustida ishlash tavsiya etiladi. Bo'g'indagi urg'u, so'z urg'usi ustida bog'lanishli nutqda intonasiya ustida ishlash lozim bo'ladi².

Bu bosqichning o'ziga xos tomoni darslarni rejalash, mavzularni taqsimlash hisoblanadi. Mashg'ulotlar aniq rejalashtiriladi. Bu rejada nutqiy material topshiriqlarini asta – sekin murakkablashtirish maqsad qilib qo'yiladi. Masalan, bo'g'inlardagi S tovushni avtomatlashtirishda mashg'ulotlarning mavzusi quyidagicha (1 sinf): ochiq bo'g'inlarda (tovush so'z boshida); teskari bo'g'inlarda as, os, us, is; yopiq bo'g'inlarda (tovush bo'g'in boshida); sol, sot, sak; yopiq bo'g'inlarda (tovush bo'g'in oxirida); las, kos, kas; undoshlar yonma – yon kelganda; ska, ost, osk.

Tovushlar differensiyasi logopedik ishlarining zaruriy bosqichi hisoblanadi. O'rta maktablarda bu ishlar faqat og'zaki nutqda tovushlar o'rni almashgandagina olib boriladi. Yordamchi maktablarda esa, bu og'zaki nutqda tovush buzib talaffuz etilganda ham olib borilishi zarur. Bu yozma nutqda ko'plab harflar o'rnini almashtirishga olib keluvchi nutq tovushlarini nutqiy – eshitish differensiyasining rivojlanmay qolishidan kelib chiqadi.

Tovushlarni chegaralash (belgilash) ishlari ikki yunalishda olib boriladi:

1. Tovushlarni talaffuz qilish differensiyasini aniqlash
2. Nutq tovushlarini eshitish differensiyasini rivojlantirish, ayniqsa, fonetik jihatdan yaqin bo'lgan tovushlar ustidan ishlash.

Yuqorida yordamchi maktab o'quvchilarini nutqida tovushlar talaffuzida buzilishlarini bartaraf etishda uch bosqichda yordamchi maktablarda olib boriladigan logopedik ishlarining ba'zi bir nazariy asoslariga to'xtalib o'tildi. Albatta bolalardagi nutqiy nuqson yoki tovushlarni buzib talaffuz etish o'z-o'zidan tuzalmaydi. Buning uchun boladagi nutqiy nuqsonlikni , tovushlarni noaniq talaffuz qilish tomonlarini aniqroq bilgan holda kerakli logopedik yordamni tashkil qilish lozim. Bolalar nutqida tovushlarni ayrimlarini buzib talaffuz etish nimadan kelib chiqadi?

Inson nutqi tovushlari muayyan ahamiyatga egadir. Ko'pgina mutaxasislarning fikricha bolalarda 4-5 yoshga yetkanda diyarli tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish malakasi shakllangan bo'ladi. Lekin bu narsa hamma bolalarda ham normal holatda shakllana vermaydi. Ayniqsa bosh miya faoliyatidagi bo'zilislar tufayli nutqi kech chiqqan , aqli zaif bolalarda maktabgacha davrda, xattoki maktab yoshiga yetkandaham ko'pgina tovushlarni buzib talaffuz qilish holati uchraydi. Bu holatlar disloliya termini bilan ataluvchi nutq buzilishiniyuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

² M.Ayupova "Logopediya" T.: "O'qituvchi" 1993y 63-70 bet.